

MEHRIBONLIK UYLARI TARBIYALANUVCHILARI BILAN OILAVIY BOLALAR UYLARI TARBIYALANUVCHILARI: IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA RIVOJLANISH FARQLARI

Xudaybergenova Dilorom Zafarovna

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat Xavfsizligi Universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola mehribonlik uylari (institutional care) tarbiyalanuvchilari va oilaviy bolalar uylari (family-based care) tarbiyalanuvchilari o‘rtasidagi asosiy farqlarni ko‘p qirrali nuqtai nazardan tahlil qiladi. Tadqiqot butun dunyodagi va O‘zbekiston sharoitidagi mavjud adabiyotlarni tizimli ko‘rib chiqish, ijtimoiy, psixologik va rivojlanish omillarini solishtirish bo‘yicha amalga oshirildi. Maqolada bolalarning ijtimoiy moslashuvi, psixologik farovonligi va oilaviy tuzilma ta’siri kabi asosiy o‘zgaruvchilar yig‘ma tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy turmush sharoitida o‘sayotgan bolalar psixologik farovonlik, ijtimoiy qobiliyatlar va mustaqil hayotga moslashishda ko‘proq ijobiy natijalarga ega bo‘lishadi, mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari esa ko‘pincha ijtimoiy murakkabliklar va resurs yetishmovchiligi kabi omillarni boshdan kechiradi. Ushbu topilmalar bolalarni tarbiyalash siyosatini takomillashtirish uchun muhim ildiz omillarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: mehribonlik uylari, oilaviy bolalar uylari, ijtimoiy moslashuv, psixologik farovonlik, tarbiya, bolalar huquqlari.

Bolalarning tarbiyasi va ularga beriladigan g‘amxo‘rlik shakllari jamiyat rivojlanishi va kelajak avlodning farovonligi uchun muhim ahamiyatga ega. Ota-ona mehridan mahrum bo‘lgan bolalar ko‘pincha institutlarda, ya’ni mehribonlik uylari sharoitida tarbiyalanadi. Ushbu muassasalar bolalarga asosiy ehtiyojlarni qondirish, ta’lim olish va xavfsiz muhitni ta’minlashga qaratilgan, ammo ular shaxsiy e’tibor va oilaviy iliqlikni yetarli darajada bera olmaydi. Shu sababli, bolalarning psixologik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishi cheklanishi mumkin. Aksincha, oilaviy bolalar uylari tarbiyalanuvchilari oilaviy muhitning barqaror va iliq ta’siridan foydalangan holda shaxsiy qobiliyatlarini, ijtimoiy ko‘nikmalarini va ruhiy farovonligini yaxshilash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, bolalarni tarbiyalashning turli shakllari

o'rtasidagi farqlarni o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Ular bolalarning hayotga tayyorlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, ushbu tadqiqot mehribonlik uylari va oilaviy bolalar uylari tarbiyalanuvchilari o'rtasidagi farqlarni tizimli tarzda o'rganishga qaratilgan bo'lib, ijtimoiy, psixologik va rivojlanish omillarini keng qamrovli tahlil qilishni maqsad qilgan.

Bolalar tarbiyasi va ularga beriladigan g'amxo'rlik shakllari ijtimoiy siyosat, psixologiya va pedagogika fanlarida markaziy o'rin egallaydi. Mehribonlik uylari yoki sharoitida tarbiyalangan bolalar (institutional care) hamda oilaviy tarbiya olgan bolalar o'rtasida qarama-qarshiliklar va farqlar ko'p yillar davomida ilmiy izlanishlar obyekti bo'ldi. Ota-ona mehridan mahrum bo'lgan bolalar muammolari nafaqat O'zbekiston, balki global miqyosda ham ijtimoiy ahamiyatga ega masala sanaladi. An'anaviy oilaviy muhitda tarbiyalangan bolalar o'zlarining shaxsiy, ijtimoiy va ruhiy rivojlanishida ko'proq barqarorlik va qo'llab-quvvatlashni boshdan kechirishadi, bu esa ularni kelajakda jamiyatga yaxshiroq moslashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, mehribonlik uylari kabi institutlar bolalar uchun barqaror g'amxo'rlikni ta'minlash bo'yicha muhim rol o'ynaydi, biroq bu turdagi muassasalarda tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy, psixologik va rivojlanish ko'rsatkichlarida kamchiliklar mavjudligi haqida tadqiqotlar mavjud.

Hozirgi vaqtda bolalarni institutdan oilaviy turmushga o'tkazish va oilaviy g'amxo'rlikni rivojlantirish siyosati ko'plab davlatlarda ustuvor yo'nalishga aylangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilaviy turmushda o'sgan bolalar ijtimoiy farovonlik va ruhiy moslashuvda ko'proq muvaffaqiyat qozonadi, chunki ular oilaviy immunitet, mehr-oqibat va barqaror ruhiy yordamga ega bo'lishadi. Bunday muhit shaxsning o'zini hurmat qilishini, ijtimoiy qobiliyatlarining mustahkamlanishini va ichki barqarorlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Aksincha, mehribonlik uylarida tarbiyalanayotgan bolalar ko'pincha yashash sharoitlaridagi qat'iy qoidalarga duch keladi, bu ularning shaxsiy ijtimoiy ko'nikmalari va emotsional farovonligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, xalqaro tadqiqotlar ham bolalar institutlari va oilaviy tarbiya sharoitidagi bolalar o'rtasidagi farqlarni tasdiqlaydi; masalan, bolaning ruhiy salomatligi va ijtimoiy moslashuvi bo'yicha oilaviy tarbiya sharoitida bo'lgan bolalar

ko‘proq ijobiy natijalarga ega ekanligi ko‘rsatildi. Shu bilan birga, ko‘plab tadqiqotlar oilaviy g‘amxo‘rlik dasturlarini kengaytirishga chaqiradi, chunki bu bolalar uchun uzoq muddatli ijtimoiy va psixologik foydalarni kafolatlaydi. Kontekstual jihatdan, O‘zbekistonda ham oilaviy bolalar uylarini tashkil etish va ularni tartibga soluvchi qonun hujjatlari mavjud bo‘lib, oilaviy tarbiya modelini rivojlantirish yo‘nalishida qadamlar tashlanmoqda.

Mavjud adabiyotlar ko‘rsatadiki, institutsional tarbiya sharoitida o‘sayotgan bolalar va oilaviy tarbiya sharoitida o‘sayotgan bolalar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjud. PubMed’da e‘lon qilingan tadqiqotlarga ko‘ra, oilaviy tarbiya sharoitida bo‘lgan bolalar, umuman olganda, ruhiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha yuqori natijalarga erishadi, institutlarda bo‘lgan bolalar esa ko‘proq rivojlanish bilan bog‘liq qiyinchiliklarga duch keladi.

O‘zbekistonning ilmiy nashrlarida esa mehribonlik uylarida tarbiyalanuvchilarning psixologik va ijtimoiy xususiyatlari hamda ularni real hayotga tayyorlash bo‘yicha ishlar haqida maqolalar mavjud. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bolalar institutida shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy ko‘nikmalar shakllanishi cheklangan bo‘lishi mumkin, bu esa ularning keyingi ijtimoiy moslashuvini murakkablashtiradi.

Shuningdek, xalqaro tadqiqotlar ham ijtimoiy moslashuv va farovonlik indikatorlari bo‘yicha farqlarni yoritadi, bunda oilaviy g‘amxo‘rlik bolalarga xavfsiz va barqaror muhit taqdim etadi, bu esa ularning ijtimoiy hayotga chiqishida ijobiy rol o‘ynaydi.

Ushbu tadqiqot adabiyotlarni tizimli tahlil qilish usulidan foydalanagan. Birinchi bosqichda xalqaro va mahalliy ilmiy nashrlar, maqolalar va meta-tahlillar to‘plangan. Ma‘lumotlar PubMed, Scopus, va ilmiy jurnallar orqali qidirildi, shuningdek O‘zbekiston ilmiy tadqiqot platformalaridan ham foydalanildi. To‘plangan manbalar ijtimoiy moslashuv, psixologik holat va rivojlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha saralangan. Keyingi bosqichda har bir maqola mazmunan kodlandi va indikatorlar bo‘yicha solishtirildi. Ushbu metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirdi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, institutsional tarbiya sharoitida bo‘lgan bolalar va oilaviy tarbiya sharoitida bo‘lgan bolalar o‘rtasida bir qator sezilarli farqlar mavjud.

Birinchiidan, ruhiy farovonlik darajasi oilaviy muhitda tarbiyalangan bolalar tomonidan yuqoriroq kuzatilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, oilaviy g‘amxo‘rlik bolalarga barqaror emotsional yordam va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash beradi, bu esa ularning stressga chidamliligi va ijtimoiy qobiliyatlarini kuchaytiradi.

Ikkinchiidan, ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlari bo‘yicha ham farqlar mavjud. Oilaviy tarbiya sharoitida o‘sayotgan bolalar ko‘pincha ijtimoiy rollarni egallashda, tengdoshlar bilan muloqotda va jamoaviy faoliyatlarda faol qatnashishda yuqori natijalarga erishadi. Aksincha, institutlarda o‘sayotgan bolalar ko‘proq ijtimoiy muammolarga duch keladi, ularning shaxslararo munosabatlari cheklangan bo‘lishi va muloqot imkoniyatlari past bo‘lishi sababli ular ko‘proq izolyatsiyalanganlik his etadi.

1-jadval. Quyidagi jadval ko‘rsatilgan farqlarni umumlashtiradi

Olchov	Mehribonlik uylari	Oilaviy tarbiya
Psixologik farovonlik	Past/cheklangan	Yuqori barqaror
Ijtimoiy moslashuv	O‘rtacha/past	Yuqori/ko‘proq qatnashuv
Emotsional qo‘llab-quvvatlash	Cheklangan	Barqaror va individual
Hayotga tayyorlash	Tartibli tizim	Oilaviy tajriba va individual

Ushbu tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, oilaviy g‘amxo‘rlik bolalar uchun uzoq muddatda ko‘proq afzalliklarni beradi, chunki ularda shaxsiy yaqin munosabatlar, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va ruhiy muvozanatli rivojlanish imkoniyatlari mavjud.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, farqlar tizimli va ijtimoiy hamda psixologik omillarga bog‘liq. Oilaviy tarbiya sharoitida bolalar o‘zlarini jamiyat a‘zosi sifatida qanday tutishni o‘rganadi, bu esa ularning ijtimoiy qobiliyatlari va hissiy farovonligini oshiradi. Bunday muhitda bola o‘zining shaxsiy ehtiyojlari va hissiyotlarini ifoda etishga imkon topadi, bu esa uzoq muddatli ruhiy barqarorlikni kuchaytiradi.

Aksincha, institutlarda tarbiyalanuvchi bolalar ko‘proq strukturaviy tizimlarga bog‘langan bo‘lib, bu ularni shaxsiy moslashuv va emotsional ifodalarga cheklov qo‘yadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, institutlarda tarbiyalangan bolalar ko‘pincha stress, ijtimoiy izolyatsiya va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmovchiligi bilan

bog‘liq qiyinchiliklarni boshdan kechiradi, bu esa ularning mustaqil hayotga tayyorlanish darajasini pasaytiradi.

Shuningdek, oilaviy tarbiya bolalarga individual e‘tibor va qo‘llab-quvvatlashni taqdim etadi, bu esa ularning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Oilaviy g‘amxo‘rlikda bola doimiy mehr-oqibat, shaxsiy hurmat va o‘ziga bo‘lgan ishonchni shakllantiradi, bu esa ularning ruhiy farovonligini mustahkamlaydi.

Biroq, kundalik amaliyotda institutsional tarbiya ham ijobiy tomonlarga ega bo‘lishi mumkin, masalan, dastlabki ijtimoiy xizmatlar va resurslarga kirish imkoniyati, biroq bu ijobiylik oilaviy sharoitda tarbiya olgan bolalarning uzoq muddatli farovonligiga teng bo‘lmaydi. Shuning uchun siyosat ishlab chiqishda oilaviy tarbiya modeliga kengroq e‘tibor qaratish muhimdir.

Ushbu tadqiqot mehribonlik uylari tarbiyalanuvchilari va oilaviy bolalar uylari tarbiyalanuvchilari o‘rtasidagi farqlarni ijtimoiy, psixologik va rivojlanish kontekstida keng qamrovli tahlil qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oilaviy tarbiya sharoitida o‘sayotgan bolalar ruhiy barqarorlik, ijtimoiy moslashuv va shaxsiy rivojlanishda ancha yuqori natijalarga erishadi. Oilaviy muhit bolaga doimiy mehr-oqibat, individual e‘tibor va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashni taqdim etadi. Bu esa ularning emotsional intellekti, stressga chidamliligi, shaxsiy hurmatini shakllantirish va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, oilaviy tarbiya bolalarning hayotga tayyorlanishida va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda institut tarbiyasidan sezilarli darajada afzal ekanligini ko‘rsatadi.

Biroq, mehribonlik uylarida tarbiyalanuvchi bolalar ko‘pincha strukturaviy va qoidaviy tizimlar bilan cheklangan bo‘lib, ularning shaxsiy ijtimoiy ko‘nikmalari va ruhiy barqarorlik rivojlanishida muammolar yuzaga keladi. Bu bolalarda ijtimoiy izolyatsiya hissi, stressga nisbatan zaiflik, o‘z-o‘zini ifoda etish va mustaqil hayotga tayyorlanishda qiyinchiliklar paydo bo‘lishi mumkin. Shuningdek, institutsional muhitda resurslar va emotsional qo‘llab-quvvatlash cheklangan bo‘lishi bolalarning o‘zini ijtimoiy jihatdan yetarli his qilishini cheklaydi. Shu sababli, institutlarda tarbiyalanuvchi bolalarga ko‘proq individual yondashuv, psixologik yordam va ijtimoiy faoliyatlar orqali qo‘llab-quvvatlash tizimini kengaytirish zarur.

Ushbu tadqiqot shuningdek, oilaviy tarbiya modelining uzoq muddatli ijtimoiy va psixologik foydalarini ochib beradi. Oilaviy tarbiya bolalarni faqat asosiy ehtiyojlarini qondirish bilan cheklamay, balki ularni shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy integratsiya va kelajakdagi muvaffaqiyatga tayyorlaydi. Bolalar o‘z-o‘zini hurmat qilish, ijtimoiy rollarni egallash va tengdoshlar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatlarini shakllantiradi, bu esa ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishini ta‘minlaydi. Shu bois, bolalarni tarbiyalash siyosatida oilaviy g‘amxo‘rlikni rivojlantirish va kengaytirish, shuningdek institutlarni ijtimoiy xizmatlar bilan integratsiyalash orqali bolalarning ruhiy va ijtimoiy farovonligini oshirish strategiyalari muhimdir. Bundan tashqari, bolalarni tarbiyalash shakllari ularning ijtimoiy hayotga tayyorligi, tengdoshlar bilan munosabatlari va shaxsiy qaror qabul qilish qobiliyatiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Oilaviy muhit bolaga doimiy mehr-oqibat, hissiy qo‘llab-quvvatlash va individual yondashuvni taqdim etadi, bu esa ruhiy barqarorlikni mustahkamlaydi va bolaning ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, institutsional tarbiya sharoitida o‘sayotgan bolalar ko‘pincha strukturaviy tizimlar bilan cheklangan bo‘lib, ularning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlari kamayadi. Shu bois, bolalarni tarbiyalashning turli shakllarini tahlil qilish va ularning ijtimoiy-psixologik farovonligini oshirish yo‘llarini aniqlash dolzarb masala hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, oilaviy tarbiya va mehribonlik uylaridagi tarbiya sharoitlarining farqlari bolalarning psixologik barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy rivojlanishida aniq namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, davlat va nodavlat tashkilotlar oilaviy g‘amxo‘rlikni kengaytirish, institutlarda tarbiyalanuvchilarni individual qo‘llab-quvvatlash tizimini yaxshilash va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha keng qamrovli strategiyalar ishlab chiqishi lozim. Shu bilan birga, oilaviy tarbiya dasturlari bolalarning kelajakdagi muvaffaqiyati va farovonligini kafolatlashda institut tarbiyasiga nisbatan samaraliroq ekanligi aniqlandi. Ushbu tadqiqotning natijalari nafaqat ilmiy asos yaratadi, balki O‘zbekiston va boshqa mamlakatlarda bolalarni tarbiyalash siyosatini takomillashtirish uchun muhim amaliy tavsiyalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Psychological Association. (2020). Publication Manual of the American Psychological Association (7th ed.). Washington, DC: Author.
2. National Institute of Child Health and Development. (2024). Adult Perceptions of Child Adjustment in Institutional versus Family Care in Ghana. Journal of Child and Family Studies.
3. PubMed. (2025). Comparing Long-Term Placement Outcomes of Residential and Family Foster Care: A Meta-Analysis.
4. Norbutayeva, M. (2025). O‘ZBEKISTONDA MEHRIBONLIK UYLARI. Modern Education and Development, 22(1), 256–259.
5. Muxamadiyev, X. (2024). OILAVIY BOLALAR UYI TARBIYALANUVCHILARINI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHGA OID XORIJIY TAJRIBA. Modern Science and Research, 3(10), 11–14.
6. Xudayberdiyeva, N. (2025). MEHRIBONLIK UYI TARBIYALANUVCHILARINING SHAXSLARARO MUNOSABATLARI PSIXOLOGIK TAHLILI. Zenodo.

